

<https://doi.org/10.3176/toimetised.1953.2.02>

TÖÖSTUSE LANGUS KODANLIKUS EESTIS

L. BRUTUS

Marionetliku kodanliku Eesti tekkimine tõi kaasa ajalooliselt kujunenud tihedate majandus- ja kultuurisidemete katkestamise Nõukogude riigi ja Eesti vahel, mis oli eesti kodanluse poolt teostatava nõukogudevastase poliitika tulemuseks. See eesti töötavale rahvale sügavalt vaenulik poliitika, nn. lääneorientatsioon, tähendas tegelikult Eesti röövmajandamist väliskapitali poolt, muutmist poolkoloniaalseks maaks ja tööstuse laostamist välismonopolide huvides. Eestis, omal ajal suhteliselt arenenud tööstusega alal Venemaa koosseisus, toimus kodanlik-natsionalistliku diktatuuri ajal tööstuse, eriti rasketööstuse (resp. suurtööstuse) laostamine, majandus muudeti ühekülgselt, agraarseks. Väljaveos domineerisid toiduained, toorained ja poolfabrikaadid. Välismonopolid määrasid eksport- ja importkaupade hinnad, teostades „hinnakäärde” abil Eesti töötava rahva ekspluateerimist: eksportkaupade hinnad olid madalad, importkaupade hinnad kõrged. Väliskapital omandas domineeriva koha ka kodanliku Eesti tööstuses endas. Eesti kodanluse lühinägeliku ja rahvavaenuliku tegevuse tulemusena allutati kodanliku Eesti majandus imperialistlikele maadele, mis tõi kaasa kiratsemise ja ebakindluse koos väga suure sõltuvusega välisturu konjunktuurist.

Neis tingimustes jäi tööstuse tootmistase kodanliku diktatuuri perioodil Eestis palju madalamale esimese maailmasõja eelsest tasemest, moodustades üksikutel aastatel 1913. a. kogutoodangust ainult kuni $\frac{2}{5}$. Tööstuse erikaal tunduvalt kahanenud rahvuslikus tulus vähenes sõjaeelse tasemega võrreldes ja moodustas 1929/1930. a. ainult umbes $\frac{1}{4}$ rahvuslikust tulust, põllumajanduse erikaal tõusis aga ligemale $\frac{3}{4}$ rahvuslikust tulust¹.

Tööstuse olukorda kodanlikus Eestis iseloomustavad ilmekalt andmed tööliste arvu kohta (tabel 1).

Andmeist nähtub, et kodanlik-natsionalistliku diktatuuri kehtestamisest alates langes tööliste arv Eestis katastroofiliselt ja kõikus esimese 15—16-aastase perioodi vältel taseme ümber, mis oli poole madalam 1916. a. tasemest.

Isegi kodanlusele soodsal 1925. aastal, millal toimus kapitalismi ajutine, kuigi ebakindel stabiliseerumine, polnud Eesti tööstuse olukord hoopiski hiilgav. Sellest aastast pärinevad teated räägivad, et suured metalli- ja masinaehitustehased „Dvigatel”, „Volta” jt.; samuti ka Noblessneri, Vene-Balti ja Bekkeri laevatehased olid kas juba muutunud rusudeks või nendeks muutumas. Tööliste arv neis varem Eesti suurtööstuse aluspõhja kujundanud tehastes moodustas ainult 5—6% tööliste arvust

¹ J. Janusson. „Eesti majanduslik areng”, Tallinn, 1932.

Töötajate arv suurtööstuses (20 ja rohkem töötajaga ettevõtted) protsentides *

Aasta	Töötajate arv % ₀ -des
1916	100
1924	51,9
1925	53,6
1926	54,1
1927	51,7
1928	55,2
1929	56,5
1930	54,7
1931	48,0
1932	43,8
1933	44,5
1934	51,4
1935	56,8

1917. aastal, millal neis suurtehastes töötas ligi 23 000 töölisi². Neid nn. tööstuse stabilisatsiooni aastaid ja tolleaegset majanduslikku olukorda Eestis üldse oli 1927. aastal üks juhtivaid kodanlikke majandusteadlasi (N. Kõstner) sunnitud iseloomustama järgmiselt: „Seisukord ei parane, vaid läheb pikkamööda halvemaks. Terve rida tundemärke näitab, et kogu majanduselu on vallanud mingisugune külmumine ja seisaku protsess.”³

Laastava majanduskriisi raskeimal perioodil (aastad 1931—1933) langes töölise arv suurtööstuses kriisieelsete aastate vähelohutatavast tasemest umbes 1/5 võrra veelgi allapoole ja moodustas aastail 1932—1933 ainult 43,8—44,5% töölise arvust 1916. aastal.

1929—1933. a. kriisile järgnenud töölise arvu teatud suurenemine ei likvideerinud kaugeltki kapitalismile omast töötajate nuhtlust, tööpuudust, mis kodanliku diktatuuri lõppaastail uuesti süvenes. Ka sel perioodil (1935—1940) ei jõudnud töölise arv kodanlikus Eestis kunagi 1913—1916 aastate taseme lähedale. Seejuures toimus tööstuse teatud ühekskülgne elavnemine sel perioodil tingimustes, mis kiirendasid eesti kodanluse võimutsemise lõppu. Alates fašismi võimuletulekust Saksamaal, millele järgnes fašistliku diktatuuri kehtestamine Eestis, toimus Ameerika monopolidega tihedalt seotud saksa kapitali intensiivne tungimine Eesti majandusse. Saksa kapital allutas eelkõige need tööstusharud, mis tootsid sõjaliselt tähtsaid poolfabrikaate ja tooraineid (esmajärjekorras põlevkivi-, tselluloosi- ja fosforiiditööstus). Reas tööstusharudes, mis ei omanud sõjalist tähtsust, tootmine samal ajal vähenes. Kodanliku Eesti fašiseerimine, poliitika ja majanduse allutamine Nõukogude Liidule kallaletungi ette valmistava fašistliku Saksamaa sõjamajanduse vajadustele ja imperialistliku maailmasõja puhkemine viisid kodanliku Eesti poliitilise ja majandusliku olukorra kodanlusele lahendamatu kriisi lävele.

Jõuks, kes oli suuteline lahendada seda kriisi ja kes seda ka tegi — kuid juba mitte kodanluse, vaid töörahva huvides — oli revolutsiooniline eesti proletariaat kommunistliku partei juhtimisel.

Proletariaadi olukord kodanliku diktatuuri perioodil Eestis oli raske ja muutus järjest väljakannatamatumaks. Proletariaat vaesus nii suhteliselt

* Töötajate arv ei hõlma polügraafia-, kehakatte- ja pudukaupade ning ehitustööstuse töötajaid. Andmed väljaandest „Eesti arvudes” 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 114.

² „Klassivõitlus” nr. 65/66, Leningrad, 1925, lk. 5.

³ „Päevaleht”, Tallinn, 20. III 1927.

kui ka absoluutselt. Tööstuses tegelikult rakendatud tööliste arvu suur langus, võrreldes kodanlik-natsionalistlikule diktatuurile eelnenud ajaga, põhjustas kogu kodanliku diktatuuri perioodil Eestis terava tööpuuduse. Eriti kohutava, massilise ulatuse omandas tööpuudus kriisiaastail. Nii oli 1. veebruaril 1933. a. ametlikult registreeritud 26 851 töötat töölist⁴. Tegelikult aga oli töötuid 60 000 ümber.

Alalise ja arvuka töötute armee olemasolu võimaldas kapitalistidel töötajate palka äärmuseni alla kruvida. Töölise reaalpalk kodanlikus Eestis ei küündinud kõrgemale kui ainult $\frac{2}{3}$ sellest, mis ta sai 1913. aastal. Nais-tööliste palgad olid meeste palkadest 35—50% madalamad. Eesti tööliste palgad olid madalaimad Euroopas.⁵ See polnud saladuseks Eesti kodanlusele, keda häiris tööliste kasvav rähulolematuse, mis avaldus arvukais streikides. Kodanlus püüdis otseste võltsimiste ja muude taoliste võtete abil näidata töölistele, et nende olukord nagu polekski nii halb, nagu esineks paranemistendents jne. Samas propageeris ta kodanlik-natsionalistlikku rahvusterviklust, varjates seejuures kapitalistide omakasupüüdlikkust sildiga eesti rahvuslike huvide teostamisest, mis nõudvat „ohvreid“ kogu eesti rahvalt, seega ka töölistelt.

Kuid mõnikord lipsas tahtmatult ka kodanluse esindajailt tunnistusi eesti tööliste tõelise olukorra kohta. Nii kirjutas üks kodanlikke majandusteadlasi 1937. aastal, et Eesti rahvamajanduse võistlusvõime tugineb „töö odavusele“, samuti äratas tähelepanu „palkade osatähtsuse suurus omakulude hulgas, hoolimata palgatase suhtelisest madalusest“⁶. Kodanlikku majandusteadlast ei häiri muidugi tööliste „palgatase suhteline madalus“, küll aga „palkade osatähtsuse suurus (kapitalisti — L. B.) omakulude hulgas“, mille vähendamiseks töölistklassi arvel võimalusi otsides ta teeb kapitalistide meeleheaks meeleheitlikke pingutusi.

Samal ajal pidi proletariaat pingutama, et kuidagimoodi, viletsalt elatuda. Valitses tööliste krooniline alatoitlus. Sel ajal kui kodanlikust Eestist suurtes kogustes eksporditi liha- ja rasvaineid Inglismaale ja mujale, tarvitas Eesti oma tööline liha- ja rasvaineid kaks korda vähem kui inglise tööline. Kapitalistile-majaomanikule tuli töölisel oma kehva korteri eest anda $\frac{1}{3}$ palgast ja rohkemgi. Keskmine tööpäeva pikkus ületas tegelikult ametliku kaheksatunnise tööpäeva. Nii töötas 1928. aastal rohkem kui 5000 töölist üle 10 tunni päevas, seejuures oli rohkem kui 1000 töölisel tööpäeva pikkuseks 12 ja rohkem tundi⁷. Julma kapitalistliku ekspluateerimise tingimuses, kus tööliste elu ja tervis kapitaliste sugugi ei huvita, hoidis kapitalist kokku just töökaitse ja ohutustehnika kulude arvel, s. o. tööliste elu ja tervise arvel. Tööstuse madala tehnilise taseme juures, mida vaid äärmiselt aeglaselt täiustati, toimus lisaväärtuse suurendamine põhiliselt tööpalkade vähendamise, töö intensiivistamise ja tööpäeva pikendamise teel, s. o. absoluutse lisaväärtuse suurendamise teel, mille aluseks on tööliste füüsilise ja vaimse kurnamise süvendamine. Töö sellistes metsikutes tingimustes põhjustas sagedasi tööõnnetusi. Üksnes registreeritud tööõnnetuste arv kuuekordistus (olles 1922. a. 2804 ja 1938. a. 16 238).

Kodanliku Eesti tööstuse kandva osa moodustasid tehased, mis olid rajatud enne esimest maailmasõda, s. o. ajal, millal Eesti kuulus Vene impeeriumi koosseisu. Need tehased olid töötanud siis suure Venemaa turu vajaduste rahuldamiseks.

1937. a. majandusloenduse andmeil oli 31. mail 1937. a. Eestis 3837 tööstusettevõtet (tabel 2). Enne 1918. aastat rajatud tööstusettevõtteid oli

⁴ Eesti Majandus, 1934. a. Eesti Panga aastaraamat, Tallinn, 1935, lk. 36.

⁵ Vt. Eesti arvudes, Tallinn, 1934, lk. 27.

⁶ Eesti tootmisreservide rakendamisvõimalusi, Tallinn, 1937, lk. 135, 147.

⁷ Vt. Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1952, lk. 349.

Tööstusettevõtete struktuur asutamisaja ja suuruse järgi 31. maiks 1937. a.*

	Ettevõtteid							
	suuri**	%	keskm.**	%	välkese**	%	kokku	%
Asutatud a. 1917 ja enne	109	35,6	228	30,4	1189	42,7	1526	39,8
Asutatud a. 1918—1937	197	64,4	521	69,6	1593	57,3	2311	60,2
Kokku	306	100	749	100	2782	100	3837	100
Protsentides ettevõtete üldarvust	8,0		19,5		72,5		100	

1937. aastal $\frac{2}{6}$ tööstusettevõtete üldarvust. Tööstuse põhirühmas — 20 ja rohkem töölisega ettevõtete rühmas, mille aktive summa moodustas $\frac{5}{6}$ tööstusaktivate kogusummast, oli enne 1918. aastat rajatud tehaste osatähtsus ettevõtete arvus veidi väiksem, ulatudes siiski üle $\frac{1}{3}$. Seejuures tuleb silmas pidada, et sellesse suurusrühma kuulunud enne 1918. a. rajatud tehased olid tõelised suurtehased suurte põhikapitalidega ning sadade ja tuhandete töölistega, mistõttu nende tõeline osatähtsus oli tunduvalt suurem.

Nii moodustas 1937. a. majandusloenduse andmeil enne 1918. aastat asutatud suur- ja kesktööstuse ettevõtete aktive väärtus ligemale $\frac{2}{3}$ suur- ja kesktööstuse aktive üldväärtusest.

On hoopis iseküsimus, kuidas kodanlus Eestis tuli toime selle küllalt silmapaistva tootmisaparaadi kasutamiseega. Teatud ülevaate sellest kui ka tööstuse struktuuri muutusest — metallitööstuse ja laevaehituse ning keemiatööstuse eriti suurest langusest — annab tabel 3.

Tabelist nähtub, et tööliste arvu langus kodanliku Eesti tööstuses toimus nimelt suurtehaste arvel, mis olid töötanud Vene impeeriumi laia turu

Tabel 3

Tööliste arv tähtsamate tööstusharude ettevõtteis, mis töötasid juba enne esimest maailmasõda***

Tööstusharu	1913. a.	1935. a.	1935. a.: 1913. a. % %
Metallitööstus ja laevaehitus	14 038	3 682	26,2
Minaeralide töötlemine	2 330	1 051	45,1
Puidutööstus	2 864	1 590	55,5
Paberitööstus	3 902	1 718	44,0
Keemiatööstus	846	143	16,9
Tekstiilitööstus	18 151	6 024	33,1
Kokku	42 131	14 208	33,7

* I majandusloendus Eestis. Tööstus. Vihk I. Tallinn, 1939, lk. 20—21 alusel.

** Kodanliku klassifikatsiooni järgi:

suured ettevõtted: 20 ja rohkem töölisega,

keskmised ettevõtted: 5—19 töölisega,

väikesed ettevõtted: kuni 4 töölisega ja jõuseadmete (vähemalt 1 HJ ja rohkem) kasutamiseega.

*** Eesti Majandus (Elav Teadus, nr. 63), Tartu, 1937, lk. 7.

jaoks. Seejuures pole tabelis arvesse võetud neid 1913. a. töötanud tehaseid, mille laostamine kodanluse poolt oli 1935. a. viidud juba lõpuni, s. o. tehaseid, mis 1935. aastaks olid lakanud olemast. Keskmine tööliste arv tehase kohta (20 ja rohkem töölisega) langes 350—400 tööliselt 1913. a. 100 tööliselt 1935. aastaks. Siiski töötas kodanliku diktatuuri perioodil enne 1918. aastat rajatud tehastes, tööliste arvu rängale langusele vaatamata, rohkem kui pool kogu suurtööstuse tööliste arvust. Kodanlikus Eestis suudeti nende tehaste, mis 1935. aastaks olid veel säilinud, võimsust kasutada vaid $\frac{1}{3}$ ulatuses. Suur osa võimsustest oli määratud töötama kulumiseni (kulumist asendamata), sest koos kasumitega veeti välismaale ka amortisatsioonisummad. Selline röövmajandamine tõi kaasa suurtehaste laastamise ja laostamise.

Olitses hangeldamine, sisseseadeid müüdi odavate hindadega või otse vanarauana välismaale. Kasutamata seadmed muutusid järk-järgult vanarauaks, tööstushooneid lagunesid.

Kodanliku Eesti tööstust siseloomustavad ühelt poolt revolutsiooniaelse suurtööstuse laostamise ja arvukate väikeettevõtete tekkimise protsess ning teiselt poolt — kapitali ja tootmise kontsentratsiooni protsess. Need vastuolulised protsessid olid tingitud Eesti tööstuse positsiooni põhjalikust muutusest, alates kodanliku diktatuuri kehtestamisest. Kitsas, madala ostuvõimega siseturg, väliskapitali huvide valitsemine ja piiratud ekspordivõimalused põhjustasid senise suurtööstuse kängumise, kuna kapitalistide omavaheline konkurents ja Eesti majanduse allutamine välismonopolidele põhjustasid tootmise ja kapitali kontsentratsioonitendentsi tööstuses. Oli rida tööstusharusid, milles peremehtses mingi üks monopolistlik rühmitus (tsemendi-, tuletiku-, paberi-tselluloosi-, vineeri-, tekstiilitööstus jne.). Hiigeltehaste laostumise tõttu kodanlikus Eestis jäi tootmise kontsentratsiooniate tööstuses revolutsiooniaelsest muidugi tunduvalt madalamaks.

Tootmise kontsentratsiooniprotsess kodanliku Eesti tööstuses nähtub tööliste kontsentratsioonist. Seejuures tuleb arvesse võtta Lenini poolt märgitud asjaolu, et „tootmise kontsentratsioon on palju tugevam tööliste kontsentratsioonist, sest suurkäärtistes on töö palju viljakam”⁸.

Tabelis 4 toodud andmeid nähtub, et 1929—1933. a. majanduskriis oli tähtsaks kontsentratsiooniprotsessi süvendajaks. Lenin rõhutas juba 1916.

Tabel 4

Suurtööstuse väiksemate ettevõtete (20—49 töötajaga) töötajate arvu osatähtsus (protsentides) kogu suurtööstuse töötajate arvus*

Aastad	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1. jaanuaril	
								1934	1935
%	14,2	14,0	13,5	13,1	13,2	14,1	13,3	14,2	12,6

aastal: „... kriisid — igasugused, majanduslikud kõige tihemini, aga mitte ainult majanduslikud — tugevdavad omakorda tohutul määral kontsentreerumise ja monopoliseerumise tendentse”⁹. Andmeist ilmneb ühtlasi, et kodanliku Eesti tööstuses oli domineeriv koht suureettevõttele, 50 ja rohkem töötajaga tehastel. Nende ettevõtete hulgas oli 1937. aastal

⁸ V. I. Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium. Tallinn, 1949, lk. 12.

⁹ S a m a s, lk. 24.

* Tabel on koostatud andmete alusel, mis on võetud väljaandeist: a) Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 114; b) Eesti Statistika, Tallinn, 1934, lk. 227 ja 1938, lk. 210—211.

kuus ettevõtet, kus igaüks oli rohkem kui 1000 töolist (1916. a. oli 12 sellist ettevõtet). 5—49 töötajaga ettevõtete arv ületas suurtehaste (50 ja rohkem töötajaga) arvu 5,5 korda, töötajate arv aga moodustas suurtehaste töötajate arvust ainult 35—40%. Kodanliku majandusloenduse andmeil¹⁰ andis 1936. a. tööstuse netotoodangust suurtööstus (kodanliku klassifikatsiooni järgi 20 ja rohkem töölisega ettevõtted) 81%, kesktööstus 11%, väike-
tööstus 8%.

Kodanliku Eesti tööstuse tehniline tase oli madal. Seda põhjustas poolkoloniaalse maa olukord, tööliste madal palgatase töäjõu ülikülluse juures, tootmisvõimsuste suur alakoormatus jne. Kodanlikus Eestis ilmnis ka imperialismile omane parasitism, seda enam, et Eesti majandus oli allutatud välismonopolidele, kes olid huvitatud Eesti tööstuse tehnilise mahajäämuse süvendamisest ja kes kehtestasid reale kaupadele monopolihinnad. Lenin on monopolihindade mõju iseloomustanud nõnda: „Kuivõrd määratakse... monopolihinnad, niivõrd kaovad teatud astmeni ergutavad põhjused tehniliseks, järelikult aga ka igaks muuks progressiks, edasiliikumiseks; edasi, niivõrd tekib majanduslik võimalus tehnilist progressi kunstlikult peatada.”¹¹

Kodanlikud majandusteadlased hoidusid monopolihindade küsimuse objektiivsest valgustamisest. Ometi oli kõrgeid hindu vaja rahva ees kuidagi õigustada. Süü püüti veeretada enne esimest maailmasõda rajatud suurtehastele, sellega ühtlasi õigustades nende tehaste laastamist ja mahasahkerdamist kodanluse poolt. Üks selliseid hädateoreetikuid (R. Jalakas) kirjutas veel 1940. aastal: „Meie oma maa toodete kallidus ei ole alati põhjustatud sellest, et meie siseturu piiratuse tõttu üldse ei saaks odavamalt toota, vaid sellest, et meie väike tarbijaskond peab endale tooteid ostes maksma ajajooksul kinni ka tohutud tehasehooned ning tegevuseta masinad, milliseid ta üldse ei vaja ja millised olid määratud varustama suurt Venemaad.”¹² Kodanlik veremürgitus ei luba sellel „asjatundjal” teha loogilist järeldust — soovitada tihendada majanduslikku koostööd Nõukogude Liiduga. See suurtööstuse proletariaati kartev oma ala tõeline „käsitöeline” soovitas, hirmutades suurtööstuse eest, orienteeruda väiketööstusele: „Esiteks on suurkäitistes püsivkulude osa suhteliselt suurem kui väikekäitistes ja teiseks toob käitise suurenemine kaasa tegevuseta jõudlusmahu, mis põhjustab ainult püsivkulusid.”¹³ Selle kodanlase mõttekäigu järgi oleks parem kasutada vähem tehnikat ja rohkem odavat tööjõudu, et tagada, lisaks maksimaalse kasumi saamisele, ka suurem manööverdamisvabadus kapitalismi üldkriisi perioodile omaste krooniliste majanduslike raskuste puhul. Seda mõtet väljendas teine tolaeagne eesti kodanluse apologet (V. Erit): „Kuigi mehhaniseerimine võib tõsta tunduvalt ettevõtte võistlusvõimet ning sellega koos suhtelist kriisikindlust, ei või ühtlasi unustada — kui müügiraskused tabavad täismehhaniseeritud kapitaliintensiivset ettevõtet, on löök seda raskem.”¹⁴ On selge — vähemehhaniseeritud ettevõtteis suunab kapitalist kriisi löögi töölistele, neid päevapealt tänavale visates. Mehhaniseeritud tehastes, olgugi et seal samuti töölisi vallandatakse, aheldab suure osa kapitalist seisajäänud, surnud tehnika, mida ei saa vallandada ja mis tõstab kapitalikulusid. Moraalse kulumise tõttu ähvardab veel põhikapitali väärtusetuks muutumise oht. Seetõttu — kui kapitalistil riskeerida mehhaniseerimisega, siis juba riigi arvel, s. o. tõerahvalt väljajametud

¹⁰ „Konjunktuur”, Tallinn, 1940, lk. 316.

¹¹ V. I. L e n i n, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium. Tallinn, 1949, lk. 89.

¹² „Konjunktuur”, Tallinn, 1940, lk. 393.

¹³ S a m a s, lk. 393.

¹⁴ Eesti tootmisreservide rakendamise võimalusi, Tallinn, 1937, lk. 144.

vahendite arvel — õpetas see kodanluse teener. Ta kirjutas: „Ka riik omalt poolt ei saa jääda ükskõikseks ratsionaliseerimise ulatuse ega tempo vastu... Ei ole tähtsusetu, et ettevõtteis tekkiv tarve otstarbekamate töötamisviiside tehnilise ja organisatoorse moderniseerimise vastu leiaks ees küllaldaselt kasutatavaid vahendeid, ning et nende otsimine ja valimine ei raiskaks üleliigset aega ega tekitaks liigseid kulusid.”¹⁵

Eesti töörahal püsib meele paha mälestusena kurikuulsa rootsi-ameerika Kreugeri tikutrusti armutu peremehetsemine Eestis. Trust sulges Eestis mõne aasta jooksul kuuest tuletikuvabrikust viis, ajades töölised vabrikute väravate taha. Kui 1925. aastal töötas tuletikutööstuses 1050 töölist, siis 1936. aastaks jäi ainult 94 töölist. Tuletikkude toodang langes ajavahe-
mikus 1925—1936. a. ligi 5-kordselt. Trust sai hiigelkasumeid, sest tuletikkude hind tõsteti siseturul mitmekordseks, samuti suurendati tohutult väheste töö säilitanud tikutöölise töö intensiivsust. See oli tähtsa tööstusharu hirmuäratav katastroof. Kuid kapitalistliku „ratsionaliseerimise” eesti apologet, silmi kinni pigistades toimunud katastroofi suhtes, julges toimunud nurjatust, kui Lääne imperialismi meisterteost, kiita taevani ja seada seda tootmise ratsionaliseerimise musternäidisena eeskujuks eesti oma kapitalistidele: „Tuleb pidada silmas”, kirjutas ta „et alates 1928. a. läks tööstusharu tervena välismaiste asjatundjate juhtimisele... Kuigi toodang on aasta-aastalt vähenenud, on veel rohkem vähenenud töölise arv. Tööproduktiivsus on näidanud silmatorkavat tõusu.”¹⁶ Roomajal pole häbitunnet, kuid ta kardab. Seetõttu ei räägi lääne ees lõmitaja, et tegemist on rootsi-ameerika monopoli poolt alistatud tikutööstusega, vaid varjab seda „välismaiste asjatundjate” ja „ühe tööstusharu ratsionaliseerimise” ähmase sildiga.

Kapitalistlik ratsionaliseerimine tähendab töö intensiivsuse tohutut kasvu, töölise dequalifitseerimist monotoonse detailliigutuse tegija, s. o. masinaosa tasemele, naiste ja laste töö kasutamise suurendamist, tööpäeva pikendamist, palkade vähendamist, tööõnnetuste ja kutsehaiguste sagenemist.

Kapitalismi suhtumist uude tehnikasse seletab kaasaegse kapitalismi põhiline majandusseadus, see on vajadus saada maksimaalseid kasumeid. „Kapitalism on uue tehnika poolt,” kirjutas J. V. Stalin, „kui see tootab talle suurimaid kasumeid. Kapitalism on uue tehnika vastu ja käsitsi töötamisele ülemineku poolt, kui uus tehnika ei tööta enam suurimaid kasumeid.”¹⁷ Kapitalismi tingimustes on seega võimalik rakendada uut tehnikat ainult siis, kui uus masin on odavam tema poolt asendatavast inimtööjõust, kui masina kasutamisele võtmisega suureneb kasum. Kapitalist ei lähtu seejuures kunagi töö kergendamise ja ohutuse ning töölise olukorra parandamise vajadustest. Seetõttu tähendab mehhaniseerimine kapitalismi tingimustes töölise orjastamist masina poolt.

Kodanlikus Eestis esines alatine töötute armee, töölise palgad olid äärmiselt madalad. Masinad, mida imperialistlikest tööstusriikidest tuli importida monopolihindadega, olid kallid. Need ja muudki tingimused piirasid masinate kapitalistlikku rakendamissfääri. Oma ja välismaised kapitalistid said niigi, tööstuse mahajäänud tehnilise taseme juures, tohutuid kasumeid eesti töölise odava tööjõu armutu ekspluateerimise arvel. Uurimused näitavad, et lisaväärtuse norm, töölise ekspluateerimise astme näitaja tõusis aastail 1923—1933 Eestis 130 protsendilt 200 protsendini¹⁸.

¹⁵ Eesti tootmisreservide rakendamisvõimalusi, Tallinn, 1937, lk. 147.

¹⁶ S a m a s, lk. 140.

¹⁷ J. S t a l i n, Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, Tallinn, 1953, lk. 85.

¹⁸ F. Tuulre ettekanne Tallinna Polütehnilise Instituudi VII teaduslikul konverentsil 1952.

Eesti tööliste madal palk kodanluse diktatuuri perioodil tegi võimalikuks kapitalistliku „ratsionaliseerimise” kõige äärmisema vormi kasutamise — masina asendamise töölisega. Eespoolmainitud kodanlik „teadlane” propageeris seda kapitalistliku „ratsionaliseerimise” tõelisel olemusel paljastaval vormil, väites: „Mõnel juhul võib ratsionaliseerimine seista ... ebatasuval masina asendamises töölisega.”¹⁹

Kodanliku Eesti tööstuses toimunud muutused näitavad, et kodanliku diktatuuri perioodi iseloomustab desindustrialiseerimise protsess. Kodanlus ei võinud töörahvale seda allakäiku tunnustada. Ta püüdis koguni rääkida Eesti industrialiseerimisest tema egiidi all. Selleks kasutasid kodanluse esindajad metafüüsilist, ebateaduslikku meetodit. Eesti tööstuse muutumist kirjeldades „unustasid” nad käsitleda tööstuse arenemist Eestis Vene impeeriumi koosseisu kuulumise perioodil ja kõrvutada sellega tööstuse allakäiku kodanlikus Eestis. Kodanluse majanduslik ajaarvamine piirdus lõiguga 1918.—1940. a., tähistades sellest varasemat aega valge laiguna, olgugi et just Vene riigi koosseisu kuulumise perioodil loodi Eestis suurtööstus. Eesti kodanluse esindajad imesid sullest välja sellise vägivaldse amputeerimise ja võltsimise tulemusena kodanliku Eesti industrialiseerimise väärtuslikku „Industrialiseerimine” perioodiseeriti kõlavanimelisteks perioodideks, nagu „tööstuse ülesehitusperiood” (tegelikult toimus laostatava suurtööstuse mahasahkerdamine), „tööstuslik kõrgeis” (tegelikult tööstuse toodangu maht ei küündinud ligilähedalegi 1913. a. toodangu mahule), „tööstuse tõusuperiood” (tegelikult muudeti Eesti fašistliku Saksamaa poolkooloniaks) jne.²⁰ Kodanlik „teadus” tugines võltsingutele ja väljamõeldistele. Kuigi selle „teaduse” loomulik, ehkki kuulsusetu surm saabus Eesti töörahva 1940. a. võiduga, püsivad siiski veel käibel ta üksikud fraasid.

A. Rannes, eriti oma loengutes Tallinna Polütehnilises Instituudis, kuid ka oma raamatus „Tööstusökoonoomika probleeme Nõukogude Eestis”²¹ esines kodanliku Eesti tööstuse iseloomustamisega väära seisukohaga. Ta väidab, et kodanlikus Eestis „avalduis tüüpiline kapitalistliku industrialiseerimise iseloom”.²² Raamatu autori selle seisukoha aluseks on kergetööstuse toodangu suur osatähtsus kogu kodanliku Eesti tööstuse toodangus ning kodanliku diktatuuri algperioodil rajatud ja töötanud kergetööstusettevõtete suhteliselt suur arv.

Küsimust selliselt lahendades teeb mainitud autor rea vigu, mis viivadki ta valele lõppjäreldele. A. Rannes püüab oma ekslikku väidet kinnitada meelevaldselt poolitatud tsitaadiga J. V. Stalini 9. veebruari 1946. a. kõnest, mida A. Rannes tõlgendab valesti. A. Rannes teeb olulise vea kapitalistliku industrialiseerimise teooria alal, arvates, et kergetööstuse arenemine tähendab industrialiseerimist. Tegelikult kergetööstuse arenemine (kapitalismi tingimuses) on ainult industrialiseerimise alguseks, õigemini võib selleks olla, sest mitte alati ei vii kergetööstuse arendamine järgnevalt rasketööstuse loomiseni, ilma milleta ei ole tõelist industrialiseerimist.

Marksism-leninism näitab selgesti, et „mitte igasugune tööstuse arendamine ei ole industrialiseerimine. Industrialiseerimise keskus, tema alus seisab rasketööstuse arendamises (kütteained, metall jne.), lõppude lõpuks tootmisvahendite tootmise arendamises, oma masinaehituse arendamises”²³.

A. Rannese sellele teoreetilisele veale kaasneb teise veana kodanliku Eesti kergetööstuse olukorra ebaõige, ühekülgne hinnang. A. Rannes, nähes

¹⁹ Eesti tootmisreservide rakendamisevõimalusi, Tallinn, 1937, lk. 141.

²⁰ Vt. „Konjunktuur”, Tallinn, 1938, lk. 19.

²¹ A. Rannes, Tööstusökoonoomika probleeme Nõukogude Eestis. RK „Teaduslik Kirjandus”, Tartu, 1948.

²² S a m a s, lk. 18.

²³ J. S t a l i n, Teosed, 8. kd., lk. 116.

küll kodanliku diktatuuri vältel toimunud uute kergetööstuse väikeettevõtete tekkimist, unustab nende äärmise ebapüsivuse ja mis peamine — unustab samal ajal kergetööstuse suurettevõtted, mis laostusid. Lenin aga näitas, uurides Saksamaa tööstust: „Mõnikümne tuhat suurkäitist on kõik, miljonid väikekäitised — mitte midagi.”²⁴ Järelikult primitiivne lähtumine ettevõtete arvust, kus jäetakse arvesse võtmata, et ainult üheainsa hiiglase langus kaalus rohkem kui kasvõi tuhande kääbusettevõtte tekkimine, viib siin paratamatult põhimõttelisele veale.

A. Rannes näeb kodanliku Eesti kergetööstuse väikeettevõtete tegevuse teatud, ajutises elavnemises kapitalistlikku industrialiseerimist, kuna tegelikult toimus kodanliku diktatuuri perioodil tööstuse laostumine, degradeerumine, mitte aga tööstuse arenemine, rääkimata veel rasketööstuse ja masinaehituse arenemisest. Industrialiseerimise aluseks olev rasketööstus, eriti masinaehitus, just laostatigi erilise põhjalikkusega.

Tööstusstruktuur muutus, deformeerus. Kui 1913. aastal moodustas metallitööliste arv kogu suurtööstuse tööliste arvust ligemale 30%, siis 1935. aastaks langes see 10,8 protsendile, toiduainete tööstuse tööliste erikaal kasvas aga 7,5-kordseks. Seejuures ei katnud toiduainete tööstuse ja mõnede teiste tööstusharude teatud kasv kaugeltki tööstuse aluse — rasketööstuse, eriti masinaehituse langust. See põhjustas kogu tööstuse allakäigu. Seega toimus kodanlikus Eestis desindustrialiseerimise protsess, mitte aga industrialiseerimine.

Kuidas saab A. Rannes kodanliku Eesti tööstuse langust, mis tabas eriti rasketööstust (resp. suurtööstust), pidada maa industrialiseerimiseks? Eelkõige seetõttu, et ta vaatles kodanluse võimutsemise perioodi (1918—1940. a.) Eestis ajalisel isoleeritult eelnenud ajajärgust, millal Eesti kuulus Vene riigi koosseisu. See lõi võimaluse vaatlusest välja lülitada tööstuse suurima languse, mida põhjustas eraldumine noorest Nõukogudemaast. Tõsi, üksikprobleemina vaatleb A. Rannes küll tööstuse olukorda Eestis revolutsioonieelse Venemaa koosseisu kuulumise ja kodanliku Eesti päevil, teeb võrdlusi, järeldusi, kuid kõike seda ta jätab arvesse võtmata, kui ta räägib kodanliku Eesti nn. industrialiseerimisest.

A. Rannese üldmäärgitud kodanlik-apologeetlike vigade peapõhjuseks on järelikult eespoolmäärgitud antimarksistliku, metafüüsilise meetodi kasutamine, mida ta püüab peita marksistliku fraseoloogia taha. Väärmeedod on põhjustanud veel teisigi vigu. Nii käsitleb A. Rannes proletariaadi vaesumist ainult kui majanduskriisi perioodile omast nähtust.²⁵ Tööstustoodangu kasvutempode võrdlemisel kõrvutab ta Nõukogude Eesti 1945—1950. a. perioodi kodanliku 1936—1939. a. perioodiga (fašistliku Saksamaa sõjamajanduse vajaduste rahuldamise forsseerimine), tehes siit üldise järelduse ka kodanliku Eesti tööstuse kasvutempode suhtes.²⁶ Jääb selgusetuks, millise nõukogude perioodiga mõtleb ta kõrvutada siis kapitalistliku majanduskriisi perioodi. Või loeb ta kriisi kapitalistliku süsteemi erandnähtuseks, mida sellisena võib analüüsimisel kõrvale jätta?

Väärseisukohtade esinemist A. Rannesel põhjustavad ka ta igandlikud, kodanlikust ajast pärinevad eelarvamused. Kodanliku diktatuuri perioodil propageeris ta kodanliku Eesti industrialiseerimise väärteteooriat.²⁷ On aeg sellest ja teistest kodanluse apologetikasse kuuluvatest valeseisukohtadest lõplikult lahti ütelda ja lõpetada nende propageerimine.

²⁴ V. I. Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium. Tallinn, 1949, lk. 12.

²⁵ A. Rannes, Tööstusökonoomika probleeme Nõukogude Eestis. Tartu, 1948, lk. 21.

²⁶ S a m a s, lk. 28—29.

²⁷ Vt. „Konjunktuur”, Tallinn, 1940, lk. 316—324.

Tekib veel küsimus, kas kodanliku Eesti suurtööstuse hävitamine on kapitalistlikus majanduses erandnähtuseks? Ei. Sellist rahuaegset tööstuse hävitamise protsessi elasid läbi esimese ja teise maailmasõja vahelisel perioodil ka Poola, Läti jt. Kapitalismi üldkriisi teravnemine teise maailmasõja tulemusena tõi kaasa selle nähtuse süvenemise. Seda näitab piltlikult „maršaliseeritud“ maade olukord, kus Ameerika Ühendriikide monopolid sunnivad oma maksimaalsete kasumite saamise ühvides piirama või koguni lõpetama tootmist teatud tööstusharudes, sel ajal kui Ameerika Ühendriikide sõjakale imperialismile odavat strateegilist toorainet andvaid, samuti sõjatööstusharusid laiendatakse. Seega on allutatud maade tööstuse suretamine kapitalistliku süsteemi süvenevaks seaduspärasuseks kapitalismi üldkriisi perioodil. Poolkoloniaalne kodanlik Eesti on ainult üheks tüüpiliseks näiteks, mis illustreerib seda seaduspärasust.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut*

Saabus toimetusse
29. V 1953

УПАДОК ПРОМЫШЛЕННОСТИ В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ

Л. И. БРУТУС

Резюме

Создание марионеточной буржуазной Эстонии привело к разрыву исторически сложившихся тесных экономических и культурных связей между Советским Союзом и Эстонией. Антисоветская политика эстонской буржуазии — изоляция Эстонии от Советской страны и подчинение ее империалистическим державам — была глубоко враждебна эстонскому трудовому народу. Эта так называемая западная ориентация фактически означала хищническую эксплуатацию Эстонии со стороны иностранного капитала и разорение промышленности буржуазной Эстонии в интересах иностранных монополий. В Эстонии, которая в составе России выделялась относительно высоко развитой промышленностью, в период буржуазно-националистической диктатуры происходил процесс дезиндустриализации. Ее промышленность, в особенности тяжелая, была обречена на разорение, экономика страны была превращена в одностороннюю, аграрную, подчиненную империалистическим странам. Это привело к экономическому прозябанию и неустойчивости.

При таких условиях промышленное производство в Эстонии в годы буржуазной диктатуры оставалось на гораздо более низком уровне, чем до первой мировой войны. Удельный вес промышленной продукции в национальном доходе упал по сравнению с довоенным уровнем и составлял в 1929/30 году только около одной четверти всего национального дохода.

С установлением буржуазно-националистической диктатуры в Эстонии катастрофически снизилось число рабочих, составляя в среднем 50% общего числа рабочих в 1916 году. В годы тяжелого экономического кризиса, особенно в 1931—1933 годах, число рабочих, занятых в крупной промышленности, снизилось еще примерно на одну пятую.

С приходом к власти фашистов в Германии и установлением фашистской диктатуры в Эстонии началось интенсивное проникновение в эстонскую экономику немецкого капитала, тесно связанного с американскими монополиями. Немецкий капитал подчинил себе прежде всего отрасли эстонской промышленности, производившие важнейшие полу-

фабрикаты и сырье для военной промышленности. В то же время в ряде промышленных отраслей, не имевших военного значения, шел процесс сокращения производства. Фашизация буржуазной Эстонии, подчинение ее политики и хозяйства нуждам военной экономики фашистской Германии, подготовлявшей нападение на Советский Союз, и, наконец, начало второй мировой войны привели политику и экономику буржуазной Эстонии к такому кризису, выйти из которого буржуазия была не в состоянии.

Положение пролетариата в период буржуазной диктатуры в Эстонии было крайне тяжелым. Массовая безработица царила в Эстонии в течение всего периода буржуазной диктатуры. Во время экономического кризиса 1929—1933 годов число безработных достигало 60 тысяч человек.

Заработная плата эстонского рабочего была самой низкой в Европе. Буржуазия скрывала этот факт и всячески фальсифицировала данные о действительном положении рабочего класса. Но иногда и у представителей буржуазии проскальзывали невольные признания, свидетельствовавшие о действительном положении эстонского рабочего. Так, в издании Института конъюнктуры (г. Таллин) в 1937 году отмечалось, что конкурентоспособность народного хозяйства Эстонии основывается на «дешевизне труда».

При низком уровне техники в промышленности, которая к тому же совершенствовалась чрезвычайно медленно, увеличение прибавочной стоимости достигалось в основном путем снижения уровня заработной платы, резкого повышения интенсивности труда и удлинения рабочего дня. Все это обуславливало систематическое ухудшение условий труда рабочего класса и сопровождалось ростом производственного травматизма. Характерно, что число только зарегистрированных несчастных случаев на производстве повысилось с 2804 в 1934 году до 16 238 в 1938 году.

Основную часть промышленных предприятий в буржуазной Эстонии составляли заводы, основанные до первой мировой войны, т. е. в период, когда Эстония входила в состав Российской империи. По данным хозяйственной переписи 1937 года, балансовые активы основанных до 1918 года крупных и средних предприятий составляли преобладающую часть — почти $\frac{2}{3}$ общей суммы активов всех предприятий крупной и средней промышленности. Более половины рабочих крупной промышленности работало на заводах, основанных до 1918 года. Среднее число рабочих на заводах упало с 350—400 человек в 1913 году до 100 человек в 1935 году. Построенные до 1918 года заводы, которые еще не были разорены буржуазией, работали в период буржуазно-националистической диктатуры всего на треть своей мощности, а в металлообрабатывающей, судостроительной и химической промышленности положение было еще более тяжелым.

В промышленности буржуазной Эстонии происходил, с одной стороны, процесс разорения созданной до первой мировой войны крупной промышленности и возникновение большого числа мелких предприятий, а с другой стороны — процесс концентрации капитала и производства. Однако в результате разорения крупных заводов степень концентрации промышленного производства в буржуазной Эстонии была значительно ниже, чем до первой мировой войны. Так, в 1916 году имелось 12 заводов с количеством рабочих более 1000 человек, а в 1937 году число таких заводов уменьшилось до шести.

Иностранные монополии, господствовавшие в экономике буржуазной Эстонии, устанавливали монопольные цены на целый ряд товаров. Эстонские буржуазные экономисты обходили молчанием или фальсифицировали в своих объяснениях истинную причину и сущность монопольных

цен. Высокие цены объяснялись ими . . . наличием построенных до первой мировой войны больших заводов; они утверждали, что при покупке для себя товаров потребителю маленькой Эстонии приходится, дескать, оплачивать постепенно и те гигантские заводские корпуса и бездействующие машины, которые ему вовсе не нужны. Этим пытались оправдать не только высокие цены, но и разорение крупных заводов и их разбазаривание буржуазией.

Технический уровень эстонской промышленности был низок. Это обуславливалось полукOLONиальным положением страны, дешевизной рабочей силы и сильной недогрузкой производственных мощностей промышленности. Капиталисты были против внедрения новой техники в эстонскую промышленность. Они получали колоссальные прибыли именно при технической отсталости эстонской промышленности, за счет безжалостной эксплуатации дешевой рабочей силы эстонского рабочего. «Капитализм стоит против новой техники и за переход на ручной труд, — указывает И. В. Сталин, — когда новая техника не сулит больше наибольших прибылей». Капиталистическая «рационализация» производства в таких условиях носит уродливый характер.

Так, шведско-американский спичечный трест Крейгера, получив монополию на производство спичек в буржуазной Эстонии, закрыл пять из шести спичечных фабрик и выгнал рабочих за фабричные ворота. Цена спичек на внутреннем рынке возросла в несколько раз, а экспорт спичек был ликвидирован.

Изменения, происходившие в промышленности Эстонии, показывают, что для периода буржуазно-националистической диктатуры характерен процесс дезиндустриализации страны. Буржуазия, конечно, всячески скрывала от трудового народа факт упадка промышленности. Описывая изменения в промышленности Эстонии, представители буржуазии намеренно избегали освещения вопроса о развитии промышленности в Эстонии за период ее нахождения в составе Российской империи и тем более избегали сравнений в этой области. Такое сравнение показало бы неприглядную картину упадка и деградации промышленности в период буржуазной диктатуры по сравнению с довоенным периодом. Была даже создана лжетеория индустриализации буржуазной Эстонии. История прозябания и упадка промышленности делилась на периоды с громкими названиями, вроде «период строительства промышленности» (фактически разорение и разбазаривание крупной промышленности), «промышленный бум» (фактически объем промышленной продукции оставался намного ниже объема продукции 1913 года), «период промышленного подъема» (фактически Эстония была превращена в сырьевой придаток фашистской Германии) и т. д.

К сожалению, экономисты Советской Эстонии до сих пор не разоблачили до конца этот злостный вымысел буржуазных экономистов. Имелись даже попытки продолжать пропаганду этой лжетеории индустриализации буржуазной Эстонии.

Так, А. Раннес в своих лекциях в Таллинском политехническом институте и в своей книге «Проблемы экономики промышленности Советской Эстонии» выступает именно с этих ложных позиций. Он допускает принципиальную ошибку в теории капиталистической индустриализации, полагая, что развитие легкой промышленности означает индустриализацию. Фактически же развитие легкой промышленности (в условиях капитализма) означает лишь начало индустриализации, вернее оно может стать началом индустриализации, так как не всегда за развитием легкой промышленности следует создание тяжелой промышленности, без которой немыслима вообще индустриализация. Неправильно оценивает

он и состояние легкой промышленности в буржуазной Эстонии. Он допускает упрощенчество в этом вопросе, исходя только из простого роста числа предприятий и упуская из виду изменения в размерах производства. Он игнорирует тот факт, что уничтожение одного предприятия-гиганта, не может быть возмещено, с точки зрения индустриального развития страны, возникновением даже тысячи предприятий-карликов.

При росте количества предприятий уровень промышленного производства в буржуазной Эстонии оставался значительно ниже довоенного.

А. Раннес отождествляет некоторое временное оживление деятельности мелких предприятий легкой промышленности в буржуазной Эстонии с развитием промышленности вообще и с процессом капиталистической индустриализации.

Тяжелая промышленность, в особенности машиностроение, являющаяся основой индустриализации, подверглась основательному разорению. Если в 1913 году удельный вес числа рабочих-металлистов составлял почти 30% общего числа рабочих, занятых в крупной промышленности, то к 1935 году их удельный вес снизился до 10,8%, в то время как удельный вес числа рабочих, занятых в пищевой промышленности, увеличился в 7,5 раза. Рост пищевой и некоторых других отраслей промышленности далеко не покрывал упадка всей промышленности, в особенности машиностроения. Именно в упадке тяжелой промышленности проявилась деградация промышленности Эстонии, дезиндустриализация Эстонии.

Основной причиной буржуазно-апологетических ошибок А. Раннеса является применение им вышеописанного метафизического метода буржуазных экономистов — рассмотрение периода буржуазно-националистической диктатуры в отрыве от предшествующего периода и увлечение статистикой роста числа предприятий.

Порочные положения, высказываемые А. Раннесом, не случайны. В период буржуазной диктатуры он пропагандировал эту же лжетеорию индустриализации буржуазной Эстонии.

В заключение необходимо указать, что разорение крупной промышленности буржуазной Эстонии не являлось каким-либо исключительным явлением в капиталистическом мире. Аналогичный процесс происходил в этот период в Польше, Латвии и др. странах. Обострение общего кризиса капитализма в результате второй мировой войны привело к углублению этого процесса в ряде капиталистических стран. Наглядным примером этого является положение маршаллизованных стран, которые вынуждены в интересах обеспечения рынков сбыта для монополий США сокращать или даже вообще прекращать производство в ряде отраслей промышленности.